

СУДОВА ВЕТЕРИНАРНА ЕКСПЕРТИЗА

DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.2018.66>
УДК 343.98

І. В. Яценко, провідний науковий співробітник Харківського НДІСЕ, доктор ветеринарних наук, професор, академік АНВО України

E-mail: yasenko-1971@ukr.net,

С. І. Запара, декан юридичного факультету Сумського національного аграрного університету, доктор юридичних наук, професор,

А. В. Захар'єв, кандидат ветеринарних наук, доцент Харківської державної зооветеринарної академії

СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СУДОВО-ВЕТЕРИНАРНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В УКРАЇНІ (оглядова стаття)

Показано перспективи розвитку судово-ветеринарної експертизи, як сфери практичної ветеринарної і юридичної діяльності, науки й навчальної дисципліни в Україні. Визначено предмет, коло об'єктів, перелік питань, які вирішуються цією експертизою під час розслідування правопорушень. Розглянуто деякі аспекти використання спеціальних ветеринарних знань в експертній діяльності. Зазначено перспективні наукові напрями судово-ветеринарних досліджень.

Ключові слова: судово-ветеринарна експертиза, перспективи розвитку.

Ни в одной отрасли сельского хозяйства нет такого количества подлогов, обманов и мошенничества, как в животноводстве.

Ф. Т. Попов (1895)

За роки незалежності України судова експертиза стала одним із пріоритетів захисту прав і свобод громадян. Вона забезпечує правосуддя незалежною, неупередженою, кваліфікованою та об'єктивною інформацією, орієнтованою на максимальне використання досягнень науки й техніки.

Відомо, що порушення ветеринарних правил стає причиною виникнення хвороб тварин заразної етіології, які наносять збитки тваринництву. Незадовільні умови утримання й годівлі тварин сприяють підвищеному їх

відходу. Порушення умов карантину, купівлі-продажу тварин, неправильне їх використання з племінною та іншою метою, браконьєрство, жорстокість відносно тварин, а також порушення правил утилізації загиблих тварин призводять до судових справ, під час розгляду яких для всебічного, об'єктивного, безпосередньо правильного вирішення проблеми виникає потреба в застосуванні спеціальних (ветеринарних) знань у сфері ветеринарної медицини.

Найбільш розповсюдженою формою їх застосування в судочинстві є судово-ветеринарна експертиза. Її необхідно розглядати як науку, навчальну дисципліну, сферу практичної ветеринарної і юридичної діяльності¹. Вона також є процесуальною дією, сенс якої полягає в проведенні лікарем ветеринарної медицини (судовим експертом) дослідження об'єктів, наданих компетентним органом, із використанням спеціальних (ветеринарних) знань для встановлення фактичних даних, результати яких відображаються у висновку експерта, що має значення для розслідування кримінальних, цивільних, господарських справ².

Предметом судово-ветеринарної експертизи є фактичні дані (факти, обставини), що встановлюються на основі спеціальних (ветеринарних) знань.

До об'єктів судово-ветеринарної експертизи належать:

- 1) тварини живі: свійські, дикі, мисливські, зоопаркові (екзотичні);
- 2) трупи тварин (анатомічно цілі, фрагментарні, скелетизовані);
- 3) сировина для ветеринарно-біологічної промисловості (ендокринна, ферментна);
- 4) корми тваринного походження, кормові добавки;
- 5) продукція тваринного походження;
- 6) ветеринарні фармацевтичні препарати та отрути;
- 7) об'єкти – речові докази: отрутохімікати, мотузка, блювотні маси, сліди крові, послід тощо; похідні шкірних покривів тваринного походження (волосся, пір'я, луска тощо); шматки хутра та шкіри;
- 8) документи: матеріали досудових і судових справ (протоколи розтину, акти епізоотичного обстеження господарства, журнал реєстрації й лікування хворих тварин, журнал видачі ветеринарних документів, декларація виробника, експлуатаційний дозвіл тощо).

Судово-ветеринарна експертиза вирішує питання під час розслідування правопорушень щодо:

- виробництва, обігу, реалізації, зберігання продукції тваринного походження;
- визначення стану здоров'я та ступеня тілесних ушкоджень тварин;
- судово-ветеринарного дослідження трупів тварин, установлення насильницької смерті;
- жорстокого поводження з тваринами;

¹ Судова ветеринарна медицина – наука і навчальна дисципліна: історія, сучасний стан проблеми, перспективи / І. В. Яценко, А. М. Труш, Г. І. Коцюмбас та ін. *Проблеми зооінженерії та ветеринарної медицини* : зб. наук. пр. Харків. держ. зоо-ветеринар. акад. Харків : РВВ ХДЗВА, 2008. Вип. 19, ч. 2, т. 2. С. 325–343.

² Там само.

— оцінювання своєчасності та повноти проведення лікувально-профілактичних, протиепізоотичних, санітарно-гігієнічних, карантинних та інших заходів;

— дослідження за справами про лікарські помилки фахівців ветеринарної медицини;

— проведення досліджень за справами щодо вирішення суперечливих господарських питань у сферах технології тваринництва та ветеринарної медицини;

— дослідження ветеринарних документів.

Цей перелік не є вичерпним.

Судово-ветеринарну експертизу нині активно розвивають в Україні як сферу ветеринарної медицини, галузь права, самостійну науку та навчальну дисципліну професор Г. І. Коцюмбас – у Львівському національному університеті ветеринарної медицини і біотехнологій ім. С. З. Гжицького, професор М. В. Скрипка – в Одеському державному аграрному університеті, професор Г. А. Зон – у Сумському національному аграрному університеті, доцент Я. К. Сердюков – в Національному університеті біоресурсів і природокористування (м. Київ). У Харківській державній зооветеринарній академії її розвивали вчені, починаючи з XIX ст.: доценти Ф. Т. Петров, В. П. Образцов¹, А. М. Труш².

За останній час у Харківській державній зооветеринарній академії організовано кафедру ветеринарно-санітарної експертизи та судової ветеринарної медицини, захищено 1 докторську та 3 кандидатські дисертації, в основі концепції яких була судово-ветеринарна експертиза як наука. За цей час отримано деклараційні патенти на корисну модель щодо способів визначення видової належності, віку й статі тварин за окремими частинами їх тіла³, а також удосконалено класичні та розроблені нові способи виявлення нерецептурних складників і властивостей харчових продуктів тваринного походження⁴. У 2017 р. вперше відкрито аспірантуру за спеціальністю 211 «Ветеринарна медицина», спеціалізація – «Судова ветеринарна медицина».

¹ Яценко І. В., Головка Н. П. Василь Петрович Образцов – ветеринарно-санітарний та судово-ветеринарний експерт (бібліографічний нарис). *Проблеми зооінженерії та ветеринарної медицини* : зб. наук. пр. Харків. держ. зооветеринар. акад. Харків : РВВ ХДЗВА, 2014. Вип. 28, ч. 2. С. 15–19.

² Цимбал М. Л., Труш А. М., Савенко М. М. Перспективи становлення судової експертизи ветеринарної медицини в Україні. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики* : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. Харків : Право, 2002. С. 564–569.

³ Деклараційний патент України на корисну модель № 99469 Спосіб визначення віку та статі великої рогатої худоби за остеометричними параметрами носомозкового відділу черепа / К. Р. С. Абузнайд, І. В. Яценко, О. М. Гетманець; заявлено 24.11.2014; опубліковано 10.06.2015, Бюл. № 11. 4 с.

⁴ Деклараційний патент України на корисну модель № 99469. Спосіб визначення фальсифікації м'ясного фаршу крохмалем та борошном / Н. М. Богатко, Н. В. Букалова, А. Ф. Богатко, І. В. Яценко, Я. К. Сердюков. Заявка № u201500315 від 16.01.2015.

На основі виконаних наукових досліджень, розроблено комп'ютерні програми¹, котрі автоматизують процес експертного дослідження й нині активно застосовуються в практиці.

Наші теоретичні надбання та практичні розробки є навчальною й науковою базою для студентів ОР «Бакалавр» і «Магістр», аспірантів, докторантів, науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів України, фахівців післядипломної освіти.

Опубліковані наукові статті у фахових виданнях України та зарубіжних країн, підготовлено й видано монографії², науково-методичні та науково-практичні рекомендації³ для практикуючих фахівців, а також навчальні посібники, зокрема: «Організаційні та процесуальні основи судово-ветеринарної експертизи в Україні» (2015), «Практика судово-ветеринарної експертизи» (2014), «Судово-ветеринарна експертиза у випадках асфіксії» (2016), «Судово-ветеринарна експертиза пошкоджень, що виникають внаслідок дії на організм тварин патогенних фізичних чинників» (2015), «Судово-ветеринарна танатологія» (2017) та ін.

У 2014 р. в Харківській державній зооветеринарній академії вперше в Україні відкрито Бюро судово-ветеринарних досліджень для виконання практичних функцій судово-ветеринарної експертизи – надання допомоги правоохоронним органам під час розслідування ними правопорушень⁴. У Бюро проводяться експертизи за матеріалами кримінальних, цивільних і господарських справ.

Експертами апробовані теоретичні розробки під час дослідження матеріалів кримінальних проваджень за ознаками злочинів, передбачених відповідними статтями Кримінального кодексу України, зокрема: порушення ветеринарних правил (ст. 251 КК України), шахрайство (ст. 190 КК України), службове підроблення (ч. 1 ст. 366 КК України), привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК України), незаконне використання знака для товарів і послуг (ст. 229 КК України), жорстоке поводження з тваринами (ст. 299 КК України), незаконне полювання (ст. 248 КК України) та ін.

¹ Гетманець О. М., Яценко І. В. Информационные технологии в ветеринарной остеологической экспертизе: материалы XII междунар. науч.-практ. конф. (19–23 мая 2008 г.). Белгород. С. 118.

² Яценко І. В., Гаврилін П. М., Бондаревський М. М. Судово-ветеринарне значення структурних параметрів скелета ссавців для визначення видової належності біологічного матеріалу : монографія. Харків : Стиль-Издат, 2012. 303 с.

³ Яценко І. В., Гаврилін П. М. Встановлення видової належності дрібних тварин порівняльно-анатомічним методом з використанням комп'ютерної програми «Osteo» у ветеринарно-санітарній і судово-біологічній експертизі. Харків : РВВ ХДЗВА, 2008. 57 с.

⁴ Яценко І. В., Дегтярьов М. О., Бондаревський М. М., Труш А. М. Харківська школа видатних діячів ветеринарно-санітарної та судово-ветеринарної експертизи. Проблеми зооінженерії та ветеринарної медицини : зб. наук. пр. Харків. держ. зооветеринар. акад. Харків : РВВ ХДЗВА, 2014. Вип. 28, ч. 2. С. 20–28.

Проводилися судово-ветеринарні експертизи щодо об'єктів ветеринарної медицини, а, отже, вони є актуальними як із теоретичної точки зору, так і для практичного використання, зокрема¹:

— судово-ветеринарна експертиза корови з ознаками механічних ушкоджень тупим предметом (пастух наніс ушкодження корові палицею. Нашим завданням було встановити причинно-наслідковий зв'язок між травмою та втратою коровою молочної продуктивності);

— смерть овець в Ізюмському районі Харківської області (необхідно було встановити причинно-наслідковий зв'язок між загибеллю овець і їх дегельмінтизацією мідним купоросом);

— загибель індиків в агрофірмі «Шахтар» Донецької області (завданням було встановити причинно-наслідковий зв'язок між загибеллю птиці та безпечністю комбікорму, який вона споживала);

— масова загибель бджіл у фермерських господарствах Верхньодніпровського району Дніпропетровської області (необхідно було встановити причинно-наслідковий зв'язок між обробкою ріпаку агрохімікатами та загибеллю бджіл);

— смертельних вогнепальних поранень тварин² (завданням експертизи було встановити характер ушкодження).

Одним із об'єктів судово-ветеринарної експертизи, який був у полі нашого зору – це незаконне полювання (браконьєрство): на лосів, диких кабанів, байбаків тощо (завданням експертизи було встановити видову належність туші тварин, характер ушкоджень, виявлених у тілі).

Дослідження окремих частин тіла тварин (кісток скелета, волосся, фрагментарних і спалених залишків тварин) дозволили розробити методики щодо встановлення їх видової належності, а також віку й статі тварин³.

Останнім часом призначаються судово-ветеринарні експертизи щодо порушення ветеринарних правил, передбачених ст. 251 КК України, наприклад виникнення й розповсюдження гостропротікаючої епізоотії африканської чуми свиней, зокрема в Дергачівському районі Харківської області та в Новоодеському районі Миколаївської області. Завданням судово-ветеринарної експертизи за такими категоріями справ є встановлення правильності, повноти й адекватності дій посадових осіб ветеринарної медицини щодо попередження виникнення захворювання, а також своєчасності та відповідності організаційних ветеринарно-санітарних заходів щодо її ліквідації,

¹ Яценко І. В., Труш А. М. Практика судово-ветеринарної експертизи : хрестоматія. Харків : Стиль-Издат, 2014. 314 с.

² Судово-ветеринарна експертиза та оціночні критерії смертельних вогнепальних поранень тварин (із експертної практики) / І. В. Яценко, А. В. Захар'єв, Я. К. Сердюков та ін. *Проблеми зооінженерії та ветеринарної медицини*: зб. наук. пр. Харків. держ. зооветеринар. акад. Харків : РВВ ХДЗВА, 2015. Вип. 30, ч. 2. С. 325–346.

³ Яценко І. В. Структурні параметри скелета ссавців як об'єкти судово-ветеринарної експертизи при визначенні видової належності біологічного матеріалу : дис. ... д-ра ветеринар. наук : 16.00.02 «Патологія, онкологія і морфологія тварин». Київ, 2009. 587 с.

вимогам Інструкції щодо профілактики та боротьби з африканською чумою свиней¹.

Особливе занепокоєння нині викликає питання жорстокого поводження з тваринами. Проте в останній час знуцання над тваринами – це не поодинокі факти. Таке правопорушення передбачене як Кодексом України про адміністративні правопорушення (ст. 89), так і Кримінальним кодексом України (ст. 299). Верховна Рада України у 2017 р. посилила відповідальність за такі правопорушення, адже їх об'єктом є моральність суспільства². За ухвалами судів і постановами слідчих проводилися судово-ветеринарні експертизи об'єктів таких правопорушень щодо смерті тварин за термічних ушкоджень, від ушкоджень тупими та гострими предметами.

Актуальним, а також малообгрунтованим і розробленим питанням є судово-ветеринарне освідчування живих тварин. Проте питання судово-медичного освідчування людей досить чітко регламентоване, висвітлене на сторінках дисертацій і наукових публікацій. Завданням експерта в таких випадках є встановлення характеру та ступеня тяжкості тілесних ушкоджень.

Гостро нині стоять питання щодо судово-ветеринарної експертизи тварин чи їх трупів, зокрема, безпритульних собак і котів за отруєння їх протитуберкульозними та іншими засобами (ізоніазидом, тубазидом, рифампіцином тощо) з метою зменшення їх кількості. Судово-ветеринарна експертиза за цих обставин покликана встановити причинно-наслідковий зв'язок між отрутою, виявленою в організмі тварини та клінічними ознаками під час перебігу отруєння, а також патологоанатомічними змінами, виявленими в трупі тварини.

Розроблення питань для вирішення судово-ветеринарною експертизою має важливе значення, адже в затверджених Міністерством юстиції України «Науково-методичних рекомендаціях щодо проведення судових експертиз та експертних досліджень» практично відсутній такий перелік, який би міг допомогти працівнику правоохоронного органу сформулювати питання, що можуть бути поставлені експерту, призначаючи судово-ветеринарну експертизу стосовно дослідження будь-яких об'єктів ветеринарної медицини. На підставі проведених експертиз і висновків нами розроблений зміст таких питань, а також алгоритми окремих судово-ветеринарних досліджень.

Таким чином, спираючись на джерела літератури, власні дослідження та викладені факти перспективними науковими напрямами досліджень у сфері судово-ветеринарної експертизи є:

1) розроблення методик проведення судово-ветеринарної експертизи чи освідчування живих тварин (для оцінювання тяжкості спричинених ушкоджень, ступеня розладу їх здоров'я та втрати продуктивності, своєчасності

¹ Про затвердження Інструкції з профілактики та боротьби з африканською чумою свиней : наказ М-ва аграр. політики та продовольства України від 07.03.2017 № 111. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0432-17>.

² Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження гуманного ставлення до тварин : Закон України від 22.06.2017 № 2120-VIII. *Відом. Верхов. Ради України*. 2017. № 34. Ст. 371.

й повноти проведення лікувально-профілактичних, протиепізоотичних, санітарно-гігієнічних, карантинних та інших заходів);

2) розроблення методик проведення судово-ветеринарної експертизи трупів тварин (установлення насильницької смерті в результаті вогнепальних ушкоджень, отруєння чи інших причинно-наслідкових зв'язків або в разі підозри на застосування насильства; жорстокого поводження з тваринами);

3) у разі господарських спорів – розроблення методик оцінювання своєчасності та повноти проведення заходів, передбачених чинним ветеринарним законодавством; проведення комплексних товарознавчих досліджень живих тварин; експертних досліджень за справами щодо вирішення суперечливих господарських питань у сфері технології тваринництва та ветеринарної медицини;

4) розроблення методик виявлення та аналізу лікарських помилок, що мали місце під час догляду, лікування, профілактичних заходів і вибракування тварин (своєчасність і адекватність надання ветеринарної допомоги тварині; правильність дій фахівця ветеринарної медицини під час проведення лікувальних і профілактичних заходів);

5) удосконалення класичних та розроблення нових методів виявлення фальсифікацій продукції тваринного походження;

6) розроблення методик дослідження ветеринарних документів із метою встановлення їх відповідності чинному законодавству України;

7) розроблення нормативних документів щодо етапів проведення судово-ветеринарних досліджень.

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ СУДЕБНО-ВЕТЕРИНАРНОЙ ЭКСПЕРТИЗЫ В УКРАИНЕ

Яценко И. В., Запара С. И., Захарьев А. В.

Показаны перспективы развития судебно-ветеринарной экспертизы, как сферы практической ветеринарной и юридической деятельности, науки и учебной дисциплины в Украине. Определены предмет, круг объектов, перечень вопросов, которые решаются этой экспертизой при расследовании правонарушений. Рассмотрены некоторые аспекты использования специальных ветеринарных знаний в экспертной деятельности. Указаны перспективные научные направления судебно-ветеринарных исследований. Предметом судебно-ветеринарной экспертизы являются фактические данные (факты, обстоятельства), которые устанавливаются на основе специальных ветеринарных знаний. К объектам судебно-ветеринарной экспертизы относятся: 1) животные живые: домашние, дикие, охотничьи, зоопарковые (экзотические); 2) трупы животных (анатомически целые, фрагментарные, скелетонизированные); 3) сырье для ветеринарно-биологической промышленности (эндокринное, ферментное); 4) корма животного происхождения, кормовые добавки; 5) продукция животного происхождения; 6) ветеринарные фармацевтические препараты и яды; 7) объекты – вещественные доказательства: ядохимикаты, веревки, рвотные массы, следы крови, послед и т. п.; производные кожных покровов животного происхождения (волосы, перо, чешуя и т. п.); куски меха и шкуры; 8) документы: материалы досудебных и судебных дел (протоколы вскрытия, акты эпизоотического обследования хозяйства, журнал регистрации

и лечения больных животных, журнал выдачи ветеринарных документов, декларация производителя, эксплуатационное разрешение и т. п.). Судебно-ветеринарная экспертиза решает вопросы при расследовании правонарушений относительно: производства, обращения, реализации, хранения продукции животного происхождения; определения состояния здоровья и степени телесных повреждений животных; судебно-ветеринарного исследования трупов животных, установления насильственной смерти; жестокого обращения с животными; оценки своевременности и полноты проведения лечебно-профилактических, противозооэпизоотических, санитарно-гигиенических, карантинных и других мероприятий; исследования по делам о врачебных ошибках специалистов ветеринарной медицины; проведения исследований по делам, касающимся решения противоречивых хозяйственных вопросов в сферах технологии животноводства и ветеринарной медицины; исследования ветеринарных документов.

Ключевые слова: судебно-ветеринарная экспертиза, перспективы развития.

CURRENT STATE AND PERSPECTIVES FOR DEVELOPMENT FORENSIC VETERINARY EXAMINATION IN UKRAINE

Yatsenko I. V., Zapara S. I., Zakhariiev A. V.

The prospects of development of forensic veterinary examination as areas of practical veterinary and legal activity, science and educational discipline in Ukraine are demonstrated. The subject, the range of objects, the list of issues that are solved while this examination during offences investigation are determined. Some aspects of special veterinary knowledge use in expert activity are considered. Prospective scientific directions of forensic veterinary research are indicated. The subject of forensic veterinary examination are factual data (facts, circumstances) which are established on the basis of special veterinary knowledge. Objects of forensic veterinary examination include: 1) live animals: domestic, wild, hunting, zoo (exotic); 2) corpses of animals (anatomically whole, fragmentary, skeletonized); 3) raw materials for the veterinary and biological industry (endocrine, enzymatic); 4) feeds of animal origin, feed additives; 5) products of animal origin; 6) veterinary pharmaceuticals and poisons; 7) objects – material evidence: pesticides, ropes, vomit masses, blood traces, afterbirth, etc.; derivatives of the skin of animal origin (hair, feather, scales, etc.); pieces of fur and skins; 8) documents: materials of pre-trial and judicial cases (protocols of autopsy, acts of an epizootic inspection of a farm, a journal of registration and treatment of sick animals, a journal of issuing veterinary documents, a manufacturer's declaration, operating permit, etc.). Forensic veterinary examination solves the issues during offences investigation regarding: production, circulation, sale, storage of animal origin products; state determination of health and degree of bodily harm of animals; forensic veterinary research of animal corpses; establishment of violent death; assessment of the timeliness and completeness of medical-prophylactic, anti-epizootic, sanitary-hygienic, quarantine and other measures; research on cases of medical errors of specialists in veterinary medicine; performing researches on cases on solving conflicting economic issues in the areas of animal husbandry technology and veterinary medicine; researches on veterinary documents.

Keywords: forensic veterinary examination, perspectives of development.